

Skolpersonalens inställning till drogförebyggande arbete

Fil dr Kerstin Svensson med medarbetare fil.mag. Anders Persson, Socialhögskolan, Lunds universitet, Lund.

Sammanfattning

Med skolpersonalens kunskaper och inställningar som utgångspunkt har förutsättningarna för drogpreventivt arbete inom grundskolan undersökts. För att uppnå en relativ bredd har skolor av skiftande storlek och socioekonomiska upptagningsområden i olika sydsvenska kommuner ingått i studien. Materialet bygger på intervjuer, enkäter och fokusgrupper som kompletterats med litteraturstudier. Resultatet visar att även om skolpersonalen instämmer i att skolan är en viktig arena för preventivt arbete så är osäkerheten stor kring såväl den egna rollen i detta arbete, och den egna kunskapen om droger, som om elevernas sociala förhållanden och attityder till droger. Denna diskrepans mellan ambition och praktisk verklighet kan förstås när man skiljer på att betrakta skolan som institution, dvs. idén om skolan, och som organisation, dvs. skolans praktiska vardag. När den betraktas som en institution är förutsättningarna relativt goda. Skolan når alla barn och här ges möjligheter till både kunskapsinhämtning och träning av sociala färdigheter, samtidigt som skolan kan påverka elevernas identitetsutveckling i en positiv riktning. Men när dessa möjligheter skall omvandlas i praktiken måste även förutsättningarna på organisationsnivå beaktas. Variationen mellan vardagen i olika skolor är mycket stor och därför varierar också förutsättningarna för ett drogförebyggande arbete. Det är inte bara det drogpreventiva arbetet som har varierande förutsättningar, utan samma variationer gäller för skolans kärnverksamhet. Detta är ytterligare en del av dilemmat då en i sig väl fungerande skola har en preventiv verkan.

Bakgrund och inledning

Eftersom alla barn går i skolan är skolan en given plats för att förebygga och förhindra alla problem som kan tänkas uppstå. Men har man verkligen möjlighet att göra det? Kan skolan klara av att både förmedla kunskaper och förebygga problem för alla elever den möter? Vilka förutsättningar har skolan egentligen att leva upp till alla de förväntningar som finns?

Det övergripande syftet med detta projekt var att få en fördjupad förståelse för de förutsättningar för drogförebyggande arbete som råder i dagens skolor. Utgångspunkten var att skolpersonalen står i centrum för detta, varför studien i huvudsak fokuserat på deras kunskaper om och inställning till drogförebyggande arbete. Med hjälp av en studie, där vi kombinerat flera metoder, har vi sökt svaren på dessa frågor.

Metodik

Vi har strävat efter att få ett så brett underlag som möjligt i vår studie. Vi har utgått från fem kommuner i södra Sverige och samlat in material i form av intervjuer, enkäter till skolpersonal, fokusgrupper med lärare och med elever samt en kunskapsöversikt i form av en genomgång av aktuell litteratur och forskning på området.

Genom att använda olika metoder har vi närmat oss frågan från flera håll och därmed menar vi, att vi skapat en god bild av skolans möjligheter att bedriva förebyggande arbete. Två av de fem kommunerna finns i Skåne, övriga i Blekinge, Kronoberg och Jönköpings län. De valdes ut så att olika kommuntyper, upptagningsområden för skolorna, skolstorlek, lärartäthet och skolresultat var representerade. Som mått för att få variation i narkotikasituationen mellan de olika kommunerna användes antalet anmälda narkotikabrott.

Efter inledande intervjuer med rektor och/eller kurator om hur arbetet vid respektive skola bedrevs delades enkäter ut till samtliga i personalen vid de fem skolorna. 288 enkäter sändes ut och av dessa inkom 185 svar, dvs. 64 % av enkäterna besvarades. Sedan enkätsvaren sammanställts återredovisades dessa till skolorna och i anslutning till detta genomfördes fokusgruppsintervjuer med dels grupper av lärare och dels grupper av elever vid tre av skolorna.

Resultat

Bilden av skolan som en viktig arena delas av såväl skolpersonal som elever, men uppfattningarna om vem som rent praktiskt skall utföra arbetet går isär. Inom skolan tolkas ansvarsfrågan på två nivåer: formellt och praktiskt. Skolledning och rektor tillskrivs det formella ansvaret, medan det praktiska ansvaret i första hand vilar på lärarna och i andra hand på elevvårdspersonalen. Utifrån detta material kan vi konstatera, att den primära preventionen i huvudsak bedrivs av lärare och fokuserar på kunskap, trygghet och självkänsla hos alla elever. Den sekundära preventionen, som riktas mot unga i riskzonen, bedöms och bedrivs i huvudsak av kuratorer och skolsköterskor. Den fokuserar på riskbeteenden och innebär särskilda insatser för enskilda elever.

I vår studie har vi kunnat urskilja tre dominerande former av preventivt arbete: ämnesanknutet arbete, projektarbete och "reaktiv prevention". De två första är vanligast och syftar till en generell primärprevention utan större utrymme för individuell anpassning av arbetet. Ämnesanknutet arbete innebär undervisning inom ramen för framför allt NO-undervisning. Projektarbetsformen innebär någon form av "specialsatsning" jämte den ordinarie undervisningen. Inte sällan deltar externa aktörer och projektarbetet kan genomföras i form av program utifrån någon etablerad modell. Den tredje formen har vi valt att beteckna med det dubbeltydiga begreppet reaktiv prevention. Det innebär i praktiken att man bedriver en primär prevention riktad till alla, men den sker först "på förekommen anledning", dvs. när ett problem uppdagats. En situation som inte sällan uppträder i skolor i socialt utsatta områden.

Skolpersonalens syn på preventivt arbete är mångfacetterad: det kan ske inom

och utom det reguljära arbetet, i och utanför undervisningen. Det man är eniga om är att det finns en årskursvis progressivitet. Många röster vittnar om att skolpersonalen ofta har mindre kunskaper om droger än vad eleverna har, eller i alla fall att de har olika typer av kunskaper. Många lärare är osäkra på sin kunskap och kompetens för att diskutera droger med ungdomarna. De uttrycker också osäkerhet i fråga om vad eleverna behöver, vad de vill ha och hur de tänker i dessa frågor. Eleverna uppger att de vill ha mer inflytande på undervisningen i drogfrågor, de vill att det som tas upp i högre grad skall beröra dem och de menar att lärarens agerande har stor betydelse.

För att förstå förutsättningarna krävs att man skiljer på skolan som organisation och som institution. Organisationen skola är den praktiska, rationella verksamhet som bedrivs och institutionen skola är de föreställningar och uppfattningar som förekommer i våra diskussioner om vad skolan kan, bör och skall göra. Det är skillnad mellan hur skolan uppfattas och hur den faktiskt bedrivs. När skolan betraktas som en institution finns förutsättningarna för att bedriva ett preventivt arbete, men när skolan ses som en organisation blir de praktiska förutsättningarna starkt varierande. Drogförebyggande arbete i skolan är en idé som alla lätt kan enas om, men en praktik som av nödvändighet måste se väldigt olika ut i olika skolor.

Institutionen skola, dvs. så som vi alla tänker oss skolan, bygger på en idé om skolan som förmedlare av kunskap, trygghet och samarbete. Man föreställer sig att det i skolan finns en given vuxenauktoritet, att skolan når alla unga och att det är en enhetlig verksamhet. När man ser till skolan som organisation blir det en helt annan bild man möter. Skolan är mål- och resultatstyrd och eleven betraktas som en konsument av kunskap och har eget ansvar för sitt lärande. Både lärarrollen och elevrollen är förändrade och oklara och variationen är stor mellan skolorna.

Sammantaget konstaterar vi att många skolor saknar flera aspekter som behövs för det drogförebyggande arbetet. Trots att ambitionerna finns och att samma faktorer som verkar drogförebyggande också har effekter på andra områden är de svåra att tillämpa praktiskt i skolan idag. Det arbete som bedrivs i namnet av drogförebyggande är inte sällan ren information om droger, något som i tidigare studier visat sig sakna avsedd verkan. Det preventiva arbetet, som har visat sig ge resultat, är däremot mindre omsatt i skolans praktik, kanske för att förutsättningarna i skolan inte är de bästa för att kunna arbeta med eleverna utifrån deras individuella situationer, förutsättningar och sammanhang.

Kommentarer och slutsats

När förutsättningarna för drogprevention inom grundskolan studerats framkommer en stor skillnad mellan ambitioner och möjligheter, där ambitionerna är enhetliga men möjligheterna är varierande. Vid de undersökta skolorna är både de praktiska förutsättningarna och skolpersonalens, främst lärarnas, arbetssätt och metodik varierande. Samtidigt ger de uttryck för likartad osäkerhet kring de flesta aspekterna av den drogpreventiva uppgift som ålagts dem.

Den förändrade och bitvis oklara lärarrollen och -auktoriteten tillsammans med ett bristande utrymme för personliga möten med eleverna ingår i de förutsättningar som råder idag. Detta, parallellt med den osäkerhet som skolpersonalen ger uttryck för

när det gäller kunskaper om elevers situation och värderingar, kan ses som en förklaring till skolpersonalens önskemål om tydliga riktlinjer och metoder för att bedriva det drogpreventiva arbetet. Samtidigt bör det beaktas att skolans förutsättningar varierar på många nivåer samtidigt. De varierar mellan kommunerna, mellan områdena inom kommunerna, mellan skolorna, mellan lärarna på skolorna och inte minst mellan eleverna. När förutsättningarna har en sådan variationsrikedom är det ofrånkomligt att de preventiva insatserna behöver anpassas till lokala förhållanden.

Trots att detta projekt haft inriktningen på drogförebyggande arbete som en specifik verksamhet är det viktigt att konstatera, att den viktigaste drogpreventionen som sker i skolan är att en fungerande skolgång i sig är preventiv. Bland de starkaste skyddsfaktorerna, som kan tillföras ungdomar, återfinns en fungerande skolgång. Den primära insatsen från skolans sida behöver därför vara att motverka utslagning och sträva efter att ge en god skolgång till alla elever.

Referenser

Persson, Anders, och Svensson, Kerstin (2005). *Drogeförebyggande arbete i skolan. Möjligheter och dilemman*. Lund: Studentlitteratur.

Svensson, Kerstin (2005). Vad säger forskningen om förebyggande arbete? I: LUPPEN (red.). *Ungdomars drogvanor 2004, en enkätundersökning av skolelevers drogvanor i Jönköpings läns kommuner*, Jönköping; LUPPEN, Jönköpings läns FoU-enhet.

Svensson, Kerstin (2004). *Drug prevention – prevention of social, health or mental health problems?* Muntlig presentation vid "Fourth International Conference on Social Work in Health and Mental Health", Quebec, Kanada.